

De Tweede Wereldoorlog als onderwerp in de Nederlandse naoorlogse literatuur

M1: Overzicht

De Tweede Wereldoorlog en de bezettingstijd tussen mei 1940 en 1945 is niet alleen erg in het collectieve bewustzijn van de Nederlanders geprent. Er zijn ook talloze fictionele publicaties in het Nederlandse taalgebied ontstaan. Met 1000 romans, verhalen, dagboeken en andere egodocumenten, kinder- en jeugdboeken, toneelstukken en speelfilms is de Tweede Wereldoorlog een van de populairste onderwerpen van de Nederlandse naoorlogse literatuur. [...] Omdat Nederland – in vergelijking met België – de Eerste Wereldoorlog alleen als neutrale toeschouwer vanaf de kant heeft beleefd, was de intocht van de troepen van het Duitse leger op 10 mei 1940 een donderslag. Toen na 5 oorlogsdagen door het bombardement op Rotterdam en het bevel van verdere vernietigingsslagen op de bevolking de capitulatie werd afgedwongen en de koningin en de gehele regering naar Londen waren uitgeweken, bleef de Nederlandse bevolking achter in schok... [...]

Het literaire klimaat van Nederland werd na het einde van de oorlog door de nawerkingen van de gebeurtenissen tussen 1940 en 1945 gevormd, maar er zijn ook zekere golfbewegingen met betrekking tot de interesse van de auteurs en van het lezerspubliek aan dit onderwerp te zien. Vlak na de oorlog werd eigenlijk alleen maar aandacht geschonken aan *Het achterhuis*, het dagboek van Anne Frank, die ook andere fictionele werken uit deze tijd zoals bijvoorbeeld Simon Vestdijks roman *Pastorale 1943* over een groep Nederlandse verzetsstrijder,

Decorfoto uit de verfilming van *Het meisje met het rode haar* met Renée Soutendijk..

zouden hebben verdiend. Het herstel van de maatschappij van vóór de oorlog had sterke invloed op de traditionele krachten die het land weer op de been hielp. Alles concentreerde zich op de wederopbouw, niemand wilde terugkijken of over de oorlog lezen. De fictionele proza uit de naoorlogse tijd waarin de Tweede Wereldoorlog wordt verwerkt, kan het beste in twee stromingen worden gesplitst:

In de ene stroming staat de terreur centraal, de onderdrukking, het verzet en de bevrijding. De andere stroming gebruikt de oorlog als achtergrond voor filosofische door het populaire

Franse existentialisme beïnvloedde literaire werken. Tot de eerste stroming behoort Theun de Vries *Het meisje met het rode haar*, die hiermee in 1956 voor de verzetsstrijdster Hanni Schaft een standbeeld oprichtte en het een jaar later verschenen debuut van Marga Minco *Het bittere kruid*. Deze novelle beschrijft vanuit het oogpunt van een jong meisje de onderdrukking van de joden tijdens de bezetting. Het overleven en verder leven na de oorlog houdt de schrijfster in in talrijke andere romans bezig tot aan haar dood. De bekendste vertegenwoordiger van de tweede stroming is W. F. Hermans. Meerdere van zijn romans en novellen spelen tijdens de Tweede Wereldoorlog, waarbij de oorlog en de bezetting het ideale decor voor de uiteenzetting van zijn filosofische wereldbeschouwingen zijn. In tijden van chaos verliest de mens zijn façade en gaat te vergeefs op zoek naar een orde of naar de waarheid. In zijn 1949 verschenen roman *De tranen der acacia's* horen bedrog en misverstanden tot de orde van de dag, bovendien wordt de integriteit van het georganiseerde verzet in twijfel getrokken. In 1958 verscheen *De donkere kamer van Damokles* en deze roman wordt als het onbetwist hoogtepunt van deze auteur beschouwd. Het leest als een spannende oorlogsroman over collaboratie en illegaliteit. Door de bijzonder geraffineerde verteltechniek, de introductie van het dubbelganger-motief en de ambiguïteit van de op 'realiteitsniveau' overgebrachte 'feiten' blijft de op het dwaalspoor gebrachte lezer op het einde achter met de vraag: Is de hoofdpersonage een verzetsstrijder of een verrader? Het derde boek dat decennialang het beeld van de Nederlanders van de Tweede Oorlog vormde was *Het stenen bruidsbed* van Harry Mulisch. Het werd in 1959 uitgebracht en is een verder hoogtepunt van de Nederlandse naoorlogse literatuur. In deze roman beschrijft de uit Haarlem afkomstige auteur al zijn persoonlijk dilemma: Harry Mulisch werd 1927 geboren als zoon van een joodse moeder en een bankemployé uit de Oostenrijks-Hongaarse Donaumonarchie, die met de Duitsers collaboreerde. In dit boek brengt hij zijn moreel-ethisch dilemma ter sprake dat hem steeds weer in zijn ban houdt: De vraag naar schuld en de eigen verantwoordelijkheid van het individu.

(Bron: Henselmans, Marina: *Die Verarbeitung des zweiten Weltkriegs in der niederländischen Literatur*, in: www.niederlandenet.de)

M2: Inhoud van *De donkere kamer van Damokles*

[...] De donkere kamer van Damokles vertelt het verhaal van Henri Osewoudt, sigarenhandelaar te Voorschoten. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ontmoet hij de verzetsman Dorbeck, die sprekend op hem lijkt en hem opdrachten geeft die

hij gewillig uitvoert. Naar aanleiding van zijn daden wordt hij gevangen genomen, komt weer vrij, pleegt een moord, nog een moord.

Na de bezetting lijkt alles zich tegen hem te keren en wordt hij gekwalificeerd als landverrader. Zich beroepen op Dorbeck blijkt onmogelijk: er is geen enkel spoor dat leidt tot deze man. Het enige dat Osewoudt heeft om de wereld Dorbecks bestaan te bewijzen is een camera met een foto van Dorbeck erin, maar ook die foto blijkt uiteindelijk niet te bestaan.

Bestaat Dorbeck echt of heeft Osewoudt hem verzonnen? Is hij Osewoudts superego? In hoeverre is Osewoudt zelf verantwoordelijk voor zijn daden? Wie ben je als iedereen je ziet als een verrader en een leugenaar, bestaat er wel zoiets als waarheid en werkelijkheid? Om dergelijke vragen gaat het in dit huiveringwekkende boek, dat uitgroeide tot Hermans' meest gelezen en bejubelde roman.

[...]

bron: www.bol.com;

M3: Fragment (pagina 1) uit *De donkere kamer van Damokles*

Dagenlang zwierf hij rond op zijn vlot, zonder drinken. Hij stierf van dorst want het water van de oceaan was zout. Hij haatte het water dat hij niet drinken kon. Maar toen de bliksem in zijn vlot sloeg en het vlot in brand vloog, schepte hij dat gehate water met zijn handen op, om te proberen de brand te blussen! De onderwijzer begon zelf het eerst te lachen, de klas lachte tenslotte ook mee. Toen ging de bel. De kinderen stonden op uit hun banken. Henri Osewoudt was een half hoofd kleiner dan de andere jongens uit zijn klas. In de ganzenmars liepen zij door de gang en bij de buitendeur begonnen zij te draven. Nadenkend over het verhaal van de onderwijzer, werd Osewoudt door een blauwe tram die juist kwam aanrijden, van de anderen gescheiden. Hij deed geen moeite hen in te halen toen de tram voorbij was. Zijn oog viel op het bord INHALEN VERBODEN, dat hij alle dagen las als hij uit school kwam. Het staat aan de ingang van de nauwe hoofdstraat van Voorschoten. Zo nauw is de straat, dat de tramsporen naar elkaar toe kruipen en over elkaar heen gaan liggen. Nooit kunnen twee trams elkaar passeren in het centrum van het dorp. De sigarenwinkel van Osewoudt's vader lag aan de andere kant van het dorp, [...] (Bron M2 en M3: Hermans, Willem Frederik: *De donkere kamer van Damokles*, Amsterdam 1961)

M4: Flaptekst van *Het stenen bruidsbed*

Norman Corinth, een Amerikaanse tandarts, komt voor een kongres in een oostduitse stad. Het is geen willekeurige Amerikaan in een willekeurige stad: zij hebben iets met elkaar te maken. De stad bestaat niet meer. Corinth was in de

oorlog. Hij bestaat nauwelijks. Zijn pogingen om de draad te vinden van hij weet niet welk verhaal, vormen de inhoud van deze aangrijpende roman, waarvan de achtergrond gevormd wordt door een der vreemdste landen, die ooit in de wereldgeschiedenis bestaan hebben. Maar voor Corinth heeft deze aktualiteit minder werkelijkheid dan het verleden, waarnaar hij op zoek is. 'Ik ben een onder Agamemnon gesneuvelde Griek, die nog leeft,' zegt hij tot de 'oostduitse' Hella, met wie hij een kortstondige verhouding heeft. Hierdoor, en door zijn ontmoeting met de 'westduitse' Schneiderhahn, neemt het drama van zijn verwoeste leven twee dagen vorm aan.

M5: Fragment (pagina 1) van *Het stenen bruidsbed*

Een mens werkt, vrijt, slaapt, eet - en overal op aarde wordt inmiddels alchemie bedreven met de dertien letters van zijn naam. Norman Corinth uit Baltimore, Maryland, vond de uitnodiging voor het kongres op een ochtend in September bij zijn ontbijt. Hijgend en bezweet kwam hij uit de tuin, de zon lag op het tafellaken... Twee maanden later, in de trillende machine boven de oceaan, bemoederd door Stewardessen die hem bij zijn naam noemden ('A Mister Corinth', 'O Mister Corinth'), duurde die ochtend nog voort. De zee was al Europa. Als dertien jaar eerder zag hij haar onder zich wegglijden; een konvooi lag gestold in roerloze golven. Met opgetrokken wenkbrauwen keek hij door het raam, verwonderd, dat zij de enigen waren in de lucht en dat de lucht niet om zijn hoofd bruiste in de bol van geest, glas, plastic. Hij wist niet wat er in hem omging, en hij wist het nog steeds niet toen hij op Tempelhof, in West-Berlijn, uit de lucht gevallen op het beton stond en over het vliegveld keek: een man van vijfendertig, al niet meer zo jong, een beetje grijs en zwaar en vermoeid. Hij droeg een kleine zwarte hoed. Van zijn samengeknepen ogen trokken in het schelle licht diepe rimpels door zijn grote gezicht; [...]

(Bron M4 en M5: Mulisch, Harry: *Het stenen bruidsbed*. Amsterdam 1959, S.9 ff)

Opdrachten:

1. Leg aan de hand van M1 uit hoe het onderwerp 'Tweede Wereldoorlog' in de Nederlandse naoorlogse literatuur verwerkt wordt. Let hierbij in het bijzonder op de positie van Hermans en Mulisch.
2. a) Beslis na het lezen van M2-M5, welke van de twee romans jij liever zou willen lezen. Motiveer jouw antwoord. b) Beschrijf wat jou normaliter aanzet een boek te lezen.
3. Verzamel informatie over Hermans of Mulisch en prepareer een korte spreekbeurt over een van de auteurs. Aanpak: Bijvoorbeeld research in Gero von Wilpert: *Lexikon der Weltliteratur* of op internet.